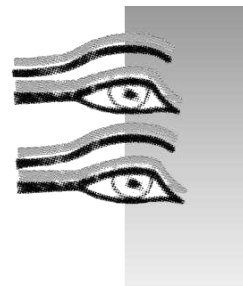

Múltunkból

A gyulai olvasókörök és közönségük

NAGY Balázs

Az olvasókörökre vonatkozó tanulmányok elsősorban könyvtártudományi, művelődéstörténeti szempontból ismertetik és elemzik az olvasóköröket. A legtöbb tanulmány az egyes olvasókörök tevékenységeire és hétköznapijaira nézve szűkszavú, többnyire általánosságokat fogalmaznak meg. Ezekben a munkákban az olvasókörök közösségi szerepe kevésbé hangsúlyos. Mindeddig méltatlanul kevés figyelmet kaptak azonban mind a történelem, mind a néprajz-tudomány részéről, miközben ezek a körök fontos betekintést nyújthatnak számunkra a 19–20. századi polgárosodó parasztság hétköznapijaiba, szokásaiba és ünnepeibe is.

Vizsgált körök

A gyulai olvasókörökről több kutató is szól egyes munkáiban: *Fülöp Géza* és *Kató József* is arról tesz említést egy-egy írásában, hogy a városban öt olvasókör működött ebben az időszakban.¹ *Bezdán Sándor* az alföldi mezővárosi olvasókörök kapcsán említi meg az Újvárosi Olvasókört.² Az Újvárosival együtt hozza elő *Járolí József* a Magyarvárosi (Benedekvárosi) Olvasókört.³ *Olasz Lajos* és *Szóró Ilona* a Magyarvárosi és a Gyürkehelyi Olvasókörökről értekeznek.⁴

A gyulai körök számbavételéhez a levéltári anyagot érdemes alapul venni: a Békés Megyei Levéltárban tíz ilyen szervezet iratanyagát őrzik, ezek a következők: 48-as Olvasókör, Földmunkás Olvasókör, Bicere és Sióréti Olvasókör, Gyürkehelyi Földművelők Olvasóköre, Józsefvárosi Földműves Olvasókör, Kisrománvárosi (Krisztinavárosi) Olvasókör, Magyarvárosi (Benedekvárosi) Olvasókör, Nagyrománvárosi (Miklósvárosi) Olvasókör, Szentbenedeki Földművelők Olvasóköre és Újvárosi Olvasókör. Ezek mellett további két ilyen szervezet-ről van tudomásunk: a Józsefvárosi Olvasókör alap-szabályát őrzi a városi Mogyoróssy János Könyvtár, míg a Katolikus Olvasókörrel a Békés című várme-gyei lapból van tudomásunk.⁵

Források

Az előzőekből is látható, hogy az egyes olvasókörök esetében más és más típusú forrásokkal rendelkezünk. A belső források közül a legismertebbek az *alapszabályok*, közgyűlési és választmányi *jegyzőkönyvek*, valamint a *pénztárkönyvek* és a könyvtári állományukat összegző *katalógusok*. Az alapszabályok azért fontosak, mert ezekből ismerhetjük meg az

olvasókörökre jellemző általános tevékenységeket és az egyes körök egyedi jellegzetességeit. Az alapszabály rögzíti a kör céljait, a tagokkal szembeni elvárásokat és a tagsági típusokat (támogató, tiszteletbeli, rendes stb). Fontos információkkal szolgálnak a kör megnevezésére, székhelyére, megalakulási idejére vonatkozóan. Az olvasókörök alapszabályait a belügyminisztérium hagyta jóvá.⁶

Az ismert gyulai alapszabályok többsége nyomtatott formában is megjelent, ezek mind *Dobay János* nyomdájában készültek. Ilyen a Gyürkehelyi (1924), a Kisrománvárosi (1890), a Magyarvárosi (1941), a Nagyrománvárosi (1890), a Józsefvárosi (1885) és az Újvárosi (1891, 1937) olvasóköré. A Németvárosi Olvasókör alapszabályát a *Békés* című folyóirat 1885. március elsejéi számában is közölték.⁷

Fontos belső forrásaink a közgyűlési és választmányi jegyzőkönyvek is. Ezek a kör életére, hétköznapi-ira vonatkozó információkat tartalmaznak, illetve a

tagok számával, kilétével, a kör látogatottságával kapcsolatos adatokkal szolgálnak. A jegyzőkönyvek olykor magukba foglalják az előbb említett alapszabályt és a pénztárkönyvet is.

A pénztárkönyv a körök bevételeivel és kiadásával kapcsolatban rögzít adatokat. Gyakran innen ismerhetjük meg, hogy mely könyveket és lapokat rendelték meg, milyen eseményt rendeztek meg. A pénztárkönyveken keresztül a kör életében végbe ment változásokat, például az épületfejlesztéseket, káreseteket is nyomon kísérhetjük.

Utolsó jellemző belső forrásunkat a könyvkatalógusok adják. Gyulán két kör, az Újvárosi és a Németvárosi Földművelők esetében őrződtek meg ilyen összeírások. Ezek vizsgálata elsősorban a korabeli olvasási szokások megismerése szempontjából fontos. Az egyes belső források más és más arányban maradtak fenn a különböző köröknél.

A gyulai olvasókörök belső forrásainak megoszlása

Olvasókör	Alapszabály	Jegyzőkönyv	Pénztárkönyv	Katalógus	Egyéb
48-as	1	1	-	-	-
Földmunkás	1	1	-	-	-
Bicere és Sióréti	1	1	-	-	1 ⁸
Gyürkehelyi	1	1	1	-	1 ⁹
Józsefvárosi	1	-	-	-	-
Józsefvárosi Földműves	1	1	-	1	-
Katolikus	-	-	-	-	-
Kisrománvárosi	2	1	-	-	-
Magyarvárosi	3	1	-	-	1 ¹⁰
Nagyrománvárosi	1	1	-	-	-
Szentbenedeki	2	1	1	-	2 ¹¹
Újvárosi	2	-	1	2	1 ¹²

A belső képződésű iratok mellett több külső forrással is rendelkezünk a gyulai olvasókörökkel kapcsolatban. Ilyen külső forrás a már említett *Békés* című folyóirat, és a különböző *önkormányzati nyilvántartások*. A Békés Megyei Levéltárban három nyilvántartás áll rendelkezésünkre, melyek alapján nyomon követhetjük mely olvasókörök működtek az

adott évben. Az első ilyen nyilvántartást 1949. július 23-án rögzítette *Molnár Jenő* alispán a Belügyminisztérium körrendeletére, melyben a „még működő köröket” gyűjtötte össze. Az 1946-1951 között felszavatott megyei olvasókörökről és az 1949-1951 között még a megyében működő körökről is készült egy-egy nyilvántartás.¹³ Ezek szerint 1948-ban még

tíz, 1949-ben már csak hat kör létezett, míg 1949-et követően egyetlen olvasókör sem folytathatta korábbi tevékenységét a városban.

Névválasztás

Az egyes gyulai olvasókörök elnevezése a legtöbb esetben az adott városrészre (Magyarvárosi, Józsefvárosi, Kis- és Nagyrománvárosi, Újvárosi), vagy külterületre (Bicere és Sióréti) utal, ahol a szervezet létesült. Az elnevezés – gyakran helymegnevezéssel kombinálva – utalhat a kört zömmel látogató társadalmi rétegre (Gyulai Földmunkások Olvasóköre, Gyürkehelyi Földművelők Olvasóköre, Józsefvárosi Földműves Olvasókör, Szentbenedeki Földművelők Olvasóköre), avagy a látogatók vallási (Katolikus) és politikai (48-as) beállítottságára. A Gyulai vagy Békés-Gyulai jelző minden esetben szerepel az adott olvasókör elnevezésében. Megállapítható, hogy a gyulai elnevezések nem mutatnak különbséget a más alföldi mezővárosokban tapasztaltakhoz képest.¹⁴ A belső és külső forrásokban is gyakoriak a kisebb eltérések és rövidítések a megnevezésben. Az 1930-as években a városi közgyűlés több városrész nevét is megváltoztatta, minek következtében az ott létesült olvasókörök is felváltva használták az új és régi megnevezést – így lett a Magyarvárosiból Benedekvárosi (1937), a Nagyrománvárosiból Miklósvárosi (1931), a Kisrománvárosiból Krisztinavárosi Olvasókör. Általában igyekeztem az eredeti nevet megőrizni, de a mai Németvároson működött két Józsefvárosi olvasókör esetében célszerűbb volt az utóbbi elnevezés használata.

A tagok száma és foglalkozása

Az egyes olvasókörök megalakulása eseményszámba ment, így azok alakuló ülésén gyakran nem csupán a tényleges tagok vettek részt, hanem külső szemlélők, támogatók is. A tényleges taglétszámot leginkább az éves közgyűléseken résztvevők névsora alapján becsülhetjük meg, ugyanis ezeken a gyűléseken elviekben valamennyi tagnak meg kellett jelennie. A közgyűlések azonban igen gyakran határozatképtelenek voltak, éppen az alacsony részvétel miatt. A kör hétköznapi látogatottsága természetesen töredékét tehetette ki a teljes létszámnak. A közgyűléseken kívül az egyes szórakoztató eseményeken (színelőadások, bállok) jelenhettek meg a tagok legnagyobb létszámában, ám ezekre vonatkozóan nem rendelkezünk számszerű adatokkal. Egyes esetekben fennmaradt a kör alapító

tagjainak névsora is, mely a néven kívül rendszerint a foglalkozást és a lakhelyet is rögzíti.

Az egyes olvasókörök és a tagok száma¹⁵

Olvasókör	Taglétszám	Év
48-as Olvasókör	85	1931
Földmunkás Olvasókör	70	1937
Bicere és Sióréti Olvasókör	21 alapító tag	1926
Gyürkehelyi Földművelők	47 alapító tag	1924
Józsefvárosi Olvasókör	-	-
Józsefvárosi Földműves Olvasókör	97	1929
Katolikus Olvasókör	-	-
Kisrománvárosi Olvasókör	40	1931
Magyarvárosi Olvasókör	64	1929
Nagyrománvárosi Olvasókör	45	1931
Szentbenedeki Földművelők	-	-
Újvárosi Olvasókör	-	-

A tagok foglalkozására vonatkozóan is különböző adatok állnak rendelkezésünkre. A legkézenfekvőbb adatokkal a Bicere és Sióréti Olvasókör és a Gyürkehelyi Földművelők Olvasóköre esetében rendelkezünk. Előbbinél az alapító tagok közül 21 főből 16 kisbirtokos, egy napszámos, egy kovácsmester, egy gépész és két általános iskolai tanító. Utóbbinál a 47-ből 46 kisbirtokos és egy általános iskolai tanító. A Gyürkehelyi Földmunkások Olvasóköre tisztikarának, választmányi és választmányi póttagjainak foglalkozása ismert 1937-ből: a 38 tagból 34 földmunkás, két tanító, egy ügyvéd és egy ügyvédjelölt. A választmányi tagok és póttagok mindegyike földmunkás. A Kisrománvárosi Olvasókörnél az 1931. évi választmányi tagok foglalkozását ismerjük: 12-ből hét gazdálkodó, három kőműves segéd, egy földbir-tokos és egy nyugalmazott kórházi altiszt.

Mint fentebb láthattuk egyes olvasókörök elnevezéseikben is hangsúlyozták földműves jellegüket, mely alkalmanként viták forrásává is vált. Ilyen eset

volt például az, amikor 1936-ban a városi közgyűlés Magyarváros nevét Benedekvárosra változtatta, s ezért indokolttá vált a Magyarvárosi Olvasókör elnevezés megváltoztatása is. A vitában felmerült a földműves jelleg hangsúlyozása is, tekintettel a tagok többségére, ezt azonban a közgyűlés elvetette, arra hivatkozván, hogy a kört nem pusztán földművesek látogatják.

A földműves jellegre utalnak többször az alapszabályban rögzített célok is, mely a Szentbenedeki Földművelők Olvasókörénél és a Józsefvárosi Földműves Olvasókörnél különösen is hangsúlyos. A fentiekből látszik, hogy a legtöbb alföldi olvasókörhöz hasonlóan a gyulai olvasókörök tagjai is elsősorban a földműves rétegből kerültek ki. Fülöp Géza szerint az „olvasókörök a 19. század második felében a földmunkásság és szegényparasztság, az agrárproletariátus politikai, társadalmi és kulturális szervezetei voltak”, s az ilyen jellegű olvasókörök között említi a gyulai olvasóköröket is.¹⁶ *Hajdu Géza* a „hagyományos értelemben vett” olvasóköröket tulajdonképpen parasztköröknek nevezi.¹⁷ A szegényparaszti jelleget hangsúlyozza Kató József is a megyei olvasókörök, köztük a gyulaiak vonatkozásában.¹⁸ Ezzel szemben újabban Olasz Lajos és Szórá Iлона azt emelte ki, hogy az egyes körökben a helyi iparosok, kereskedők, állami vagy városi alkalmazottak, tisztviselők és az értelmiség képviselői (például tanítók) is helyet kaptak.¹⁹ Az általam vizsgált körök tekintetében ez elsősorban a választmányi tagoknál és az elnökség-nél figyelhető meg: a könyvtárosi, jegyzői feladatokra többnyire a helyi tanító látta el. Egyes köröknél kevésbé lehetett hangsúlyos a földműves jelleg, mint másoknál. A külterületek köreinél a helyi parasztság hangsúlyosabban képviseltette magát, mint az olyan belvárosi szervezetek esetében, mint az Újvárosi vagy a Józsefvárosi Olvasókör. Előbbi a városrész iparos jellegéből is adódik, míg utóbbinál tudomásunk van róla, hogy a kör kifejezetten a városrész iparosait, elsősorban kőműveseit és ácsait foglalta magában. Ezt erősítik meg az adatközlők által nyújtott információk is.

A lakóhely és a tagok viszonya

A Bicere és Sióréti, a Földmunkás, a Gyürkehelyi Földművelők és a Kisrománvárosi olvasóköröknél rendelkezünk a tagok lakóhelyére vonatkozó adatokkal. A Bicerei és Sióréti tagok közül tizenhárom bicerei, hét sióréti, és egy gyürkehelyi lakos volt az alapításkor (1926). A Földmunkás Olvasókör vá-

lasztmányi tagjai a város egész területéről kerültek ki, mind a bel-, mind a külterületekről (1937). A Gyürkehelyi Földművelők valamennyi alapító tagja Sióréten és Pejréten lakott (1924). A Kisrománvárosi olvasókör választmányi tagjai – egy bicerei kivétel-től eltekintve – mind kisrománvárosi lakosok voltak (1931). A fenti körök zöme jól illeszkedik Olasz Lajos és Szórá Iлона észrevételéhez, hogy a körök egy-egy kisebb körzet (városi kerület, kerületi hátrész vagy kisközség) önszerveződő civil szervezetei. „Az egyesületi tagság körében igen erős lokális téridentitás érvényesült.”²⁰ Ez a lokális meghatározottság minden bizonnyal kevésbé játszik szerepet a foglalkozási (Földmunkás), vallási (Katolikus) és politikai (48-as) alapon szerveződő körök esetében. Ugyanakkor az egyes tagok gyakran több körben is részt vehettek – ezt látszik igazolni, hogy gyakran ugyanazzal a névvel találkozunk egy időben különböző olvasóköröknél. Bizonyos rendezvényeken – elsősorban a bálokon – kifejezetten jellemző lehetett más körök látogatása.

Etnikai és felekezeti vonatkozások

A 18. századi újjátelepülés óta Gyulán a különböző nemzetiségek (magyarok, németek és románok) külön városrészekbe (Magyarváros, Németváros, Nagy- és Kisrománváros) települtek. A betelepülők megőrizték etnikai és vallási identitásukat. Az újonnan érkező gyulai magyarság egy része római katolikus (Magyarváros), másik része református vallású volt (Újváros). A németek római katolikusok, a románok görögkeletiek voltak. Mindez az olvasókörökön keresztül is jól nyomon követhető, hiszen az alapszabályok általában rendelkeztek a szervezet vagyonáról a kör feloszlása esetén. Ilyen esetben ez többnyire különféle egyházi szervekre, gyülekezetekre szállt volna – feltételezhető tehát, hogy az adott kör tagjainak túlnyomó többsége a kedvezményezett felekezethez tartozott.

A gyulai külterületek vallási szempontból már kevésbé homogének. Erre utalnak Gyürkehelyi Földművelők Olvasóköre 1924. évi alakuló gyűlésén elhangzottak is, amikor is a választmány arra kérte a tagokat, „hogy a felekezeti kérdést kapcsolják majd ki a kör életéből, ne tegyen egyik tag sem a tagtársak közt vallási különbséget.”²¹ Kevésbé nyomon követhetőek az egyes körök etnikai vonatkozásai, hiszen a belső források mind magyar nyelvűek. A legtöbb alapszabály meghatározza a kör hivatalos nyelvét is, mely többnyire a magyar (egye-

düli kivételt a Nagyrománvárosi és Kisrománvárosi Olvasókör képez). Előbbi tagjai 1931. szeptember 20-ai rendkívüli közgyűlésen módosított alapszabályukban a kör hivatalos nyelvének a magyart és a románt fogadták el, utóbbinál az 1931. évi február 8-ai közgyűlés említi a románt a magyar nyelv után hivatalos nyelvként. Meglehet, hogy az sem véletlen, hogy a Józsefvárosi Földműves és az Újvárosi Olvasókör katalógusai közül egyedül az előbbi tartalmaz német nyelven íródott munkákat is.

A nemzetiségi háttérre ezek mellett mindössze a tagok névsora utal. A legtöbb német eredetű családnévvel a Józsefvárosi Földműves Olvasókör tagjai között találkozunk (Gesznér, Hack, Hermann, Japport, Kern, Kneifel, Ludwig, Metz, Pflaum, Rapport, Schriffert, Steigerwald, Titz, Wittmann), míg a legtöbb román névvel a Kisrománvárosi Olvasókör esetében (Aburdán, Márkus, Moldován, Mudruczó, Purza, Pomucz, Rusz, Oltyán, Tulkán). Nyilvánvalóan etnikai és vallási vonatkozásai vannak a két kör tagjainál jelentkező keresztnévadási szokásoknak is, előbbinél a József, János, András, Márton, Sebestyén, Ferenc, utóbbinál a Mojsza, Miklós, Mihály, Illés, János és György keresztnévek gyakoriak.²²

A gyulai olvasókörök tevékenysége

Az egyes gyulai olvasókörök tevékenységével részben a korábbi szakirodalom is foglalkozott. A vizsgált időszak gyulai olvasóköreiről általánosságban állapítja meg Jároli József, hogy azok az önművelődés, önképzés feladatát tűzték ki maguk elé.²³ Olasz Lajos és Szórá Iona ír arról, hogy a Magyarvárosi Olvasókör iskolai oktatásra engedte át délelőttként az épületét, hogy ezzel is segítsen a tanítás körülményeinek javításában (a csoportbontás megvalósításában), illetve hogy a Gyürkehelyi Földműves Olvasókör helyiségében tejbegyűjtő állomás is üzemelt.²⁴ Ugyanabban az épületben szatócsbolt is üzemelt, azzal a céllal, hogy minél többen látogassák az olvasókört, s hogy a helyiek a tagtársaik által megtermelt árukat részesítsék előnyben.

A gyulai olvasókörök tevékenységét alapvetően az oktatás támogatása és különféle szórakoztató események megrendezése jellemezte, ám ezek az egyes köröknél eltéréseket mutatnak. Előbbi eszméket az alapszabályokba is belefoglalták, míg utóbbiakról a jegyzőkönyvek és az újságcikkek adnak számukra tájékoztatást.

a) könyvjutalmak

Az iskolai könyvjutalmazást a Gyürkehelyi Földműves Olvasókör alapszabályába is belefoglalta. Elolvasva a többi szervezet jegyző- és pénztárkönyveit azt láthatjuk, hogy az Újvárosi Olvasókör is folytatott hasonló tevékenységet. Forrás hiányában csak feltételezhetjük, hogy máshol is ez volt a gyakorlat.

b) oktatás

Az Újvárosi Olvasókör a könyvjutalmak mellett rendszeresen támogatta anyagiakkal a Polgári Iskolát. Az olvasókörök tagjai, mint láhattuk, elsősorban a földműves rétegből kerültek ki, így különösen fontos szempont lehetett a mezőgazdasági ismeretek átadása az ifjúságnak. A Józsefvárosi Földműves Olvasókör alapszabálya is hangsúlyozta ezt, s ugyanezt igazolja könyvtári állománya is. Míg az újvárosi olvasókör katalógusában elsősorban irodalmi munkákkal találkozunk, addig a Józsefvárosi Földműves Olvasókör jegyzéke igen sok mezőgazdasági munkát említ.

A fentiek mellett különböző események megszerzésével is igyekeztek a körök a mezőgazdasági ismereteiket bővíteni. Ilyenek voltak a különféle előadások és az úgynevezett *vetésbejárás*, mely során a legszebbnek ítélt vetés tulajdonosa juta-lomban részesült. Ilyen eseményről a Józsefvárosi Olvasókör szervezésében a Gyürkehelyi kör részvételével van tudomásunk. Egyéb önképző tevékenység volt a tűz és légvédelmi oktatás, mely utóbbit a világháború eseményei tették in-dokolttá.

c) szórakozás

Ugyan az alapszabályok kevésbé hangsúlyozzák, ám az iratokból kiderül, hogy a különféle szórakozási formák igen hangsúlyos szerepet játszottak a körök életében.²⁵ A Gyürkehelyi Földművelők Olvasóköre szatócsboltjában italérés is működött. A pénztárkönyvekből kitűnik, hogy az egyes olvasókörök rendszeresen vettek italt közös költségen és ezt gondosan fel is jegyezték.

Gyürkehelyen emellett állandó szereplője a pénztárkönyveknek a biliárd is: az új posztó és a dákok beszerzési költségei bizonyítják, hogy e játék a kör fontos tartozéka volt. Az Újvárosi Olvasókör nagy büszkesége lehetett a kuglipálya, melynek karbantartási költségei rendszeresen megjelennek a pénztárkönyvben. Ugyan a legtöbb alapszabály tiltotta a kártyázást, de a jegyzőkönyvekből lát-

hatjuk, hogy ez a kedvtelés is rendes része volt az olvasókörök életének.

A hétköznapi szórakozások mellett kiemelkedő ese-mények voltak a színelőadások, melyeket a kör tagjai maguk adtak elő (a „szerepkönyvre” bejegyzés rend-szeresen szerepel a pénztárkönyvek kiadási rovatai-ban), vagy hivatásos színészek mutattak be (ilyenkor a „színjátszókra” kifejezéssel találkozunk). A jegy-zőkönyvek tanúsága szerint ezekre az eseményekre gyakran egy-két hónapig is készülődtek a tagok.

A körök életének legmeghatározóbb eseményei a bállok lehettek: a nyári munkák végeztével vette kezde-tét a báli szezon és a *Békés*ben megjelent meghívók és cikkek szerint az egyes körök igyekeztek egymást felülmúlni e téren. A cikkírók gyakran jelzik, hogy okosabb lenne nem ugyanazon a napon tartani a bállokot, hogy ne osszák meg a közönséget. Ezek a beszámolók több szempontból is igen tanulságosak számunkra. Rendszerint a belterület köreinek mulatságairól írnak, és a megjelentek létszáma, nemi összetétele mellett társadalmi hovatartozásukról is kendőzetlenül szólnak. Ezeknek a kultúr- és társadalomtörténeti szempontból is fontos forrásoknak eddig nem sok figyelmet szentelt a szakirodalom.

A beszámolókból megtudjuk, hogy valamennyi olvasókör közül az Újvárosi báljai voltak a legkomolyabb múltú és leginkább népszerű események. A bállok éve-ken keresztül fontos tényezői voltak a kör saját épület vásárlására szánt pénzalapjának feltöltésének. A folyóirat rendszerint közölte a pénzalapba befolyt ös-szeget és az adományozókat is. Pillantsunk be ezekbe a város élete szempontjából is jelentős eseményekbe:

„Az Újvárosi Olvasókör házvételi alapja javára f. hó 12-én saját helyiségében zártkörű táncmulatságot rendez. Farkas János zenekara fog játszani. Kezdeté 7 órakor. Belépti díj 50 kr. Felülfizetések köszönettel vétetnek s lapunkban nyugtáztatnak”.²⁶ Ugyanerről a bálról később így írnak: „köznépünk előkelő csa-ládjai s az uri osztályból is igen sokan vettek részt (...) reggel 8 óráig tartott (...) ifjaink kiválóan szép magaviselete, jókedve”.²⁷

Az Újvárosi kör báljait rendszerint a Döbögő elnevezésű vendéglőben rendezték, mely abban az időben a körnek is otthont adott, s később, a huszadik század második felében tánciskolaként üzemelt. Hasonló bállokot tartott a többi kör is: „A gyulai kath. olvasókör a »Korona« vendéglő termeiben 1883. évi január 7-én saját könyvtára javára zártkörű táncvizsgalmat rendez. Belépti díj: személyenként 50 kr. Kezde-te este 8 órakor”.²⁸ „A katolikus kör bálja – habár nem volt olyan látogatott mint a múlt évi – f. hó 7-én

meglehetősen sikerült. A női közönséget egy-két földéslány kivételével ezúttal kizárólag az iparos osztály szolgáltatta. A bál reggel 6 órakor ért véget”.²⁹ „A gyulai németvárosi [Józsefvárosi] olvasókör is tart táncvizsgalmat farsang alkalmából a »Napkocsma« helyiségeiben”.³⁰ Jól látható, hogy milyen fontos a kor „közrendje” életmódjának megismerése szempontjából ezeknek a beszámolóknak a tanulmányozása, ugyanis ezek szolgáltattak táncalkalommal a helyi ifjúság számára. A bállok mindig valamely kalendáris, egyházi ünnephez kötődtek, elsősorban az újév, a farsang, a húsvét és a pünkösöd adtak alkalmat a vigasságra. A mulatságokat valamely kocsmában vagy saját helyiségeikben rendezték meg. A belépődíj mellett a ruhatári pénz jelentett bevételt, míg az italok, zenekar, zenedíj voltak a jellemző kiadások. A bállok fontosságát mutatja, hogy azok rendszeres témái a választmányi- és a közgyűléseknek is. A Gyürkehelyi Földművelők Olvasóköre 1946-ban például azt nehezményezte, hogy a kör által tartott táncmulatságokon nem pusztán a helyi ifjúság vett részt, ezért augusztus 25-ei választmányi ülésükön arról határoztak, hogy ezeken ezután külső tagok nem lehetnek jelen. Később a gyürkehelyiek az 1948. január 25-ei köz-gyűlésükön arról is határoztak, hogy a jövőben az if-júság mellé idősebb kortagokat fognak felügyelőnek kijelölni a bállokban. A közösségen kívüliekkel szem-beni idegenkedésről egy idős németvárosi adatköz-lóm is beszámolt: szerinte arra is volt példa, hogy a magyarvárosi fiatalokat elzavarták, ha a németvárosi lányokkal akartak mulatni.

Az olvasókör állománya

a) könyvek

A Békés Megyei Levéltárban csupán két szervezet: a Józsefvárosi Földműves Olvasókör és az Újvárosi Olvasókör könyvjegyzékeit őrzik. Előbbinek egy 1936-os kézirásos katalógus, míg az újvárosi-aknak egy 1891-es nyomtatott és egy évszám nél-küli kéziratos jegyzék mutatja be könyvtári állományát. Ez utóbbit használhatta *Bezdán Sándor*, amikor az Újvárosi Olvasókör könyvtárából vett példákra alapozva az alföldi mezővárosi körök könyvanyagát szépirodalmi, társadalomtudományi és egyéb (vallási, gazdasági) kategóriákra osztotta fel. Bezdán ezek mellett megemlíti a „sikeres, de harmadrangú ponyvairodalmat” melyeket „silányságuk miatt talán joggal mellőzhettek a szak-tudósok”. Ezek közé sorolja az újvárosi anyagból

Beniczkyné Bajza Lenke, Szatmáry Károly és Vas Gereben írásait, tanulmányában azonban ezek részletesebb vizsgálatát sajnos mellőzi.³¹

A Józsefvárosi Földműves Olvasókör könyvállományával kapcsolatban egy 1936-os selejtezés adatai is fennmaradtak: „1936 IV. 10. én megejtett könyvszelektálás alkalmával és működésünkről az alábbiakban számolunk be. A katalógus szerint felvett 370. drb. könyvből hasznavehetőnek 213 drb. a Könyvtári Katalógusból törlendőnek pedig 157 drb. könyvet találtunk. 213. és 157 összesen 370 drb.”³²

A katalógusok hiánya sokszor lehetetlenné teszi az egyes olvasókörök könyvállományának kutatását, hiszen a pénztárkönyvek jellemzően csupán csekély mennyiségű adattal szolgálnak. Ilyen például az adott hónap vagy év könyvekre szánt kiadásainak értéke, a könyvkereskedő cég meg-

nevezése, a megrendelt tételek száma és jellege (sorozatok, szöveggönyvek, kották). A könyvek a vásárlás mellett adományként vagy ajándékként is érkezhettek: 1932-ben a Gyűrkehelyi olvasókör könyvtára „ötven kötet Pesti Hírlap Könyvvel bővült, (...) melyet Dr. Légrády Ottó, a Pesti Hírlap főszerkesztője ajándékozott olvasóköriünknek.”³³

b) újságok

A pénztárkönyvek nem pusztán az adott időszakban megrendelt lapokról, hanem az azokban bekövetkezett változásokról is szólnak. Ilyen adatokkal rendelkezünk a gyűrkehelyi³⁴, a szentbenedeki³⁵ és az újvárosi³⁶ olvasókörök pénztárkönyveiből. Gyakran a jegyzőkönyvek is jó forrásaink: a Gyűrkehelyi Olvasókör választmányi és közgyűlési jegyzőkönyveiben például ezeket olvashatjuk:

1934. jan. 17.	A Békésmegyei Hírlapot és az Új Barázdát beszüntetik, helyette az Új Nemzedéket és a Magyar Alföldet rendelik meg.
1935. jan. 13.	Császár István tag kéri, hogy több újságot rendeljenek.
1935. márc. 10.	Április 1-jével az Új Magyarország felváltja az Új Nemzedéket.
1940. jan. 30.	Az elnök indítványozza, hogy a Független Kisgazda Újságot szüntessék be. A választmányi tagok a Zöldmező Újságot kérik helyébe.
1942. jan. 23.	„Az olvasókör részére érkező Országépítő Nemzetpolitikai Lap példányokért kéri a választmány az ügyvezető Urat, hogy úgy a tagok, mind minden tanyai lakosok legmelegebb köszönetét fejezze ki, mellyel a tanya népét a mindenkoron előforduló ország helyzetéről tájékoztatja.”
1943. jan. 31.	Megrendelik a Szabad Szót.
1947. febr. 9.	Az újra megalakuló olvasókör „elérkezettnek látja az időt, hogy tagja számára újságot rendeljen”, a Paraszt Újság és a Gyulai Kis Újság mellett döntenek.
1948. jan. 15.	A Paraszt Újság mellett az Alföld megrendelését indítványozzák a közgyűlésnek.
1948. jan. 25.	A közgyűlés „a hivatalos lap megrendelését irányozza elő.”
1949. jan. 18.	Az Alföld és a Paraszt Újság jaratását határozzák el.

Az olvasókör által megrendelt lapok jól tükrözik a korszak ideológiáját és az adott kör tagjainak politikai irányultságát, illetve az abban bekövetkező árnyalatnyi változásokat. Mindhárom olvasókörnél a földműveseknek szánt lapok dominanciáját láthatjuk, mely nem meglepő, tekintve a tagok társadalmi hovatartozását.

A Bicere és Sióréti Olvasókör 1926. október 10-én rögzített alapszabályában a „jó könyvek és hírlapok olvasása” céljára a megrendelendő periodikumok

típusát is meghatározta: „egy hazafias és nemzeti irányú napilap, egy szintén hazafias irányú gazdasági hetilap, szépirodalmi képes újság és egy helybeli lap”.

Bevételek és kiadások

Az olvasókörök legfőbb bevételi forrását a tagdíjak adták. A gyulai jegyzőkönyvekből kiderül, hogy sokan gyakran több hónapos elmaradásban voltak a befizetéssel, s emiatt alkalmanként a kizárás gondo-

lata is felmerült a válaszmányban. A tagdíjra nagy szüksége volt az olvasóköröknek, ebből fedezték ugyanis a rezsiköltségeket, a körnek otthont adó épület fenntartását és tatarozását, és nem utolsósorban a könyvek és az újságok megrendelését.

Láthattuk, hogy a bálók is szolgáltak bizonyos bevételekkel, ezek azonban elsősorban magának a bálnak a költségeit fedezték. A körök általában eladták a már elolvasott lapokat (erre utal a „kiolvasott újságokból” tétel a pénztárkönyvekben). Láthattuk, hogy a körök gyakran áldoztak a költségvetésükből az iskolai pénzalapra és jutalomkönyvekre is. Alkalmi költségeket jelentettek a különféle egyházi ünnepeken, szoboravatásokon való részvételek, melyeken rendszerint az elnök képviselte a kört. Ilyenkor az útiköltségét és a koszorú árát a közös kasszából fedezték.

Feljegyezték a hivatalos személyek, színjátszók, előadók megvendégelésének költségeit is. A világháború előrehaladtával mind gyakrabban találkozunk a „Vö-röskereszt javára”, „légoltalmi díjra”, „bombakáro-sultaknak”, „hadiárva segélyezés”, „Horthy-segély” tételekkel, melyek a korszak eseményeibe nyújtanak betekintést.

Bizonyos olvasókörök (mint például a Józsefvárosi és az Újvárosi) egyes helyiségeit lakhatás céljára bérbe adta, gyakran a „körszolgának”, aki őrizte az épületet, takarított és felszolgált az italokat. A saját épülettel bíró körök más célokra is gyakran adták bérbe helyiségeiket („teremhasználat”). Egyéb bevételt jelentettek a különféle használati díjak („kugli persely”, „biliárd pénz”), a báli felülfizetések és tombola, továbbá az adományok is.

Bizonyos esetekben rendkívüli költségek is jelentkeztek, ilyen volt például a Gyürkehelyi Földművelők Olvasókör épületét sújtó 1942-es árvíz. A Szentbenedeki Földművelők Olvasóköre a második világháborúban súlyosan megrongálódott, így az épület rendbehozatala súlyos anyagi áldozatokkal járt a tagokra nézve, mint arról 1948. november 3-án kelt levelében a kör elnöke, Gógh Miklós számolt be az alispánnak.³⁷

Közélet

Az egyes helyi körök igyekeztek távol tartani magukat az országos nagypolitikától, ám annak hatásai alól nem vonhatták ki magukat. Imént idézett levelében Gógh Miklós írja: „Az Egyesület működésébe politikai szempontok soha nem működtek közre. Politikai állásfoglalása az egyesületnek nem történt, tagjai közül baloldali magatartás miatt senkit soha ki nem zárt, senkit nem üldözött és sem a háborúba lépést,

sem a háború viselése tekintetében állást nem foglalt (...). Az Egyesület székháza mindig nyitva áll a Függetlenségi Frontba tömörült politikai pártok előadásai, politikai gyűlései és gazdasági irányú, főleg a szövetségi mozgalomnak propagáló munkájának már központi fekvésénél fogva is az elszórt tanyavilágban olyan hívatott kiterjesztő helye, amely a magyar nép demokratikus fejlődésében nélkülözhetetlen munkát fejt ki.”³⁸ Az Újvárosi Olvasókörben 1883. március 15-én Kossuth Lajos tiszteletére rendeztek ünnepséget, s az újságcikk külön kiemeli, hogy bár csak aznap küldték ki a meghívókat, a százharminc tagból ötvenen mégis eljöttek az ünnepi vacsorára.

1932 őszén a gyürkehelyi „ügyvezető igazgató bejelenti, hogy Olvasókörünk meghívót kapott néhai nagyatádi Szabó István szobrának f. hó 20-án Budapesten történő leleplezésére. (...) Válaszmány a szobor leleplezésre Olvasókörünk képviselőjében vitéz Góg Péter urat küldi ki.”³⁹ Az 1936. december 5-én tartott válaszmányi ülésen pedig „Lovászi Gyula jegyző indítványozza, hogy vitéz nagybányai Horthy Miklós őfőméltósága Magyarország kormányzója névnapja alkalmából, köszöntő írásban a főispán úrnál hódoljon az Olvasókör. Az indítványt ünnepélyesen elfogadják.”⁴⁰

Összegzés

Gyulán 1891-ben 22 egyesületet (5531 taggal), 1929-ben 39, 1944-ben pedig már 61 egyesületet tartottak nyilván⁴¹, s ezeknek jelentős részét alkották az olvasókörök. Elsősorban közösségépítő szerepet tölthettek be, amint azt a Gyürkehelyi Földművelők Olvasókörének ügyvezető elnöke kiemelte: a „közösségi érzés, mely összehozta a szétszórtan fekvő tanyák lakóit ebbe a kis közösségbe, ahol pihenést, szórakozást talál a napi munkában elfáradt dolgozó.”⁴² Ezt a szerepet emeli ki a második világháborút követően a Szentbenedeki Földművelők Olvasóköre újraalakuló gyűlésén felszólaló személy is: „Két esztendei szünetelés után azonban megpróbáljuk ismét életre kelteni, mert ezzel a magunk szórakozását, művelődését és főleg az együvé tartozást, az egymásra utaltságot szolgáljuk.”⁴³

A gyulai olvasókörök elsősorban a kisgazdák szervezetei voltak, de tagjaik sorát más társadalmi rétegek is színesítették. Erdei Ferenc 1937-ben megjelent *Futóhomok* című munkájában így emlékezik meg a kisgazdáról: „sajátságos magyar társadalmi képzettség, s nem is az Alföldről indult el az elismeretés felé, hanem Nagyatádi hozta a Dunántúlról. A

kisgazda ma is a »jobbja« a parasztságnak: önálló birtokos és bérlő egzisztencia, tehát polgár vagy kis-polgár. Nem paraszt többé.»⁴⁴

Az olvasókörök tevékenységének végét a civil szervezeteket felszámoló kommunista hatalomátvétel jelentette, melynek következtében 1949 után egyetlen olvasókör sem működhetett tovább Gyulán. Az igény azonban megmaradt, s ez fejeződött ki akkor is, amikor 1980-ban német nemzetiségi klub jöhetett létre Németvároson. A klub – a hajdani körök mintájára – hamarosan kettészakadt földműves és iparos klubra. A kettéválás után a *Német Klub* nevet az iparosok vitték tovább, míg a földművesek a *Németvárosi Baráti Kör* elnevezést vették fel. Utóbbi létszáma az évek során olyannyira lecsökkent a tagok elhalálózása folytán, hogy a megmaradt két idős tag a kétezres évek elején csatlakozott a Német Klubhoz. Ez jelenleg a Német Kisebbségi Önkormányzat épületében a K. Schriffert József út 1. szám alatt üzemel – az egykori körök egyedüli örököseként a városban. Főként olyan idős emberek alkotják, akiknek a szülei még a régi olvasókörök tagjai voltak.

Jegyzetek

1. FÜLÖP Géza: Könyv- és könyvtári kultúra a dualizmus időszakában (1789–1917). II. kötet. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1989, 58. KATÓ József: A Békés megyei olvasó- és munkakörök tevékenysége az 1890-es évek agrárproletár-mozgalmaiban = Békési Élet, 1967/1. 58–70., 61.
2. BEZDÁN Sándor: Az alföldi mezővárosi olvasókörök századforduló körüli tevékenységéről. Különlenyomat a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményeiből. Szeged, 1976. 5.
3. JÁROLI József: A gyulai földész társulat története 1858–1974. Gyulai Füzetek 9. Gyula, 1998. 11, 29.
4. OLASZ Lajos – SZÓRÓ Ilona: Olvasókörök, gazdakörök társadalmi szerepe a Dél-Alföldön az 1940-es években. Alföldi Tanulmányok. 1998/99. XVII. kötet. Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba, 1999. 131–149; 136, 141.
5. Békés II. évf. 2. sz. 1883. január 14.
6. Fülöp Géza leírja, hogy „szövegük annyira egyezik, hogy valamely pesti központot lehet feltételezni, amely az olvasókörök szervezését és tevékenységét irányította.” Fülöp 1989, 58.
7. Békés IV. évf. 9. sz. 1885 március 1.
8. Alapító tagok névsora.
9. Alapító tagok névsora.
10. 1898. január 30-i táncvigalmi meghívó.
11. A városi önkormányzattal a kör céljaira ajándékozott telekről írt szerződés (1930) és Góg Miklós elnök 1948. november 3-án írt levele az alispánhoz, melyben kéri, hogy a kör továbbra is működhessen.
12. Belépési nyilatkozat 1947-ből.
13. Békés Megyei Levéltár (a következőkben BML) XI. 2., 3., 4.
14. HAJDU Géza: Vásárhelyi egyletek és könyvtárak 1827–1944. Szeged, Somogyi Könyvtár, 1977, 9.
15. A legtöbb esetben a tagok létszámához az első rendelkezésre álló rendes közgyűlési adatot vettem alapul, míg a Bicere, a Sióréti és a Gyürkehelyi Földművelők Olvasóköre esetében rendelkezésünkre áll az alapítók névsora.
16. Fülöp 1989, 57–58.
17. Hajdu 1977, 6.
18. Kató 1967, 61.
19. Olasz – Szóró 1999, 132.
20. Olasz – Szóró 1999, 131.
21. BML. Gyula – Gyürkehelyi Földművelők Olvasókörének iratai, 57.
22. A gyulai nemzetiségi névadási szokásokhoz lásd: BIELEK Gábor – JÁROLI József: Keresztnévadási szokások a gyulai katolikusok körében a XVIII–XIX. században. Gyula, Békés Megyei Levéltár, 2004. Gyulán a németség körében különösen fontos szentek voltak már a 18. században is Sebestyén, József és Márton, míg a románok körében különösen Miklóst érdemes kiemelnünk. Lásd ezekhez még: KOVÁCS József: Visitatio Canonica a gyulai plébánián (1715–1993). Szeged, Gerhardus, 2011, 110.
23. Járolí 1998, 10.
24. Olasz – Szóró 1999, 136, 141.
25. Nagy 2013, 26, 70. lábjegyzet.
26. Békés I. évf. 6. sz. 1882. február 5.
27. Békés I. évf. 8. sz. 1882. november 5.
28. Békés II. évf. 1. sz. 1883. január 7.
29. Békés II. évf. 2. sz. 1883. január 14.
30. Békés IV. évf. 3. sz. 1885. február 1.

31. Bezdán 1976, 5–6. Polgárok Lapja.
32. BML. Gyula – Józsefvárosi Földművelők Olvasókörének iratai, 52. 37. BML. Gyula – Szentbenedeki Tanyai Földművelők Olvasókörének iratai, 57.
33. BML. Gyula – Gyürkehelyi Földművelők Olvasókörének iratai, 57. 38. Uo.
34. 1940: Függetlenség, Független Kisgazda Újság; 1941: Tolnai Világlapja, G(?) újság, Magyar Élet, Magyar Ünnepe; 1943: Függetlenség, Független Kisgazdák, Szabad Szó; 1944: Békés Megyei Hírlap, Függetlenség, Magyar Föld; 1947: Kis Újság; Szabad Föld; Parasztújság; 1948: Parasztújság; Kisújság; Alföld; 1949: Gyulai Kis Újság, Alföld, Szabad Föld. 39. BML. Gyula – Gyürkehelyi Földművelők Olvasókörének iratai, 57.
35. 1949: Szabad Művelődés, Szabad Nép, Szabad Föld. 40. Uo.
36. 1936: „újságok”; 1937: Független Kisgazdák Lapja; 1938: Tolnai Világlapja, Független Kisgazda, Függetlenség, Magyar Alföld; 1939: Esti Újság, Magyar Alföld, Békés megyei; 1941: Esti Újság; 1944: Tolnai Világlapja; 1947: Dolgozók lapja, Kis Újság, Alföld, Ifjúsági Lap; 1948: Dolgozók Lapja, Alföld, Kis Újság; 1949: Alföld, Kis Újság, Dolgozók lapja, 41. Járol 1998, 10.
42. BML. Gyula – Gyürkehelyi Földművelők Olvasókörének iratai, 57.
43. BML. Gyula – Szentbenedeki Tanyai Földművelők Olvasókörének iratai, 57.
44. ERDEI Ferenc: Futóhomok. A Duna-Tisza köze. Budapest, Gondolat, 1957, 110.

Beérkezett: 2015. február 17.

Kötelező olvasmányok, kortárs irodalom, irodalomtanítás, olvasásra nevelés

Az iskolai irodalomoktatásról, a kötelező olvasmányokról, a kortárs magyar irodalom tananyagként való megjelenésének fontosságáról nyilatkozott egy hírportálon a Magyar tanárok Egyesületének elnöke, Arató László, és néhány magyartanár is elmondta a véleményét. A megkérdezett tanárok szerint kevesebb irodalomtörténetet kellene tanítani, és az sem lenne baj, ha nem követnék a megszokott időrendet, például a jelen irodalmától indulva lehetne visszafelé haladni a tanításban. Segítségét jelenthet az alternatív tananyag-kiválasztási és -elrendezési elvek alkalmazása, melynek értelmében történeti megközelítés helyett problémák, műfajok, motívumok köré szerveződne a tananyag. Az irodalmi szövegeket érdemes lenne vegyesen tanítani, a témához illeszkedő klasszikust például együtt a kortárral. A Magyar tanárok Egyesülete óratervekkel és különféle irodalmi segédletekkel igyekszik ehhez segítséget adni. „Az irodalom önismeretre, empátiára, gondolkodásra, tudatosságra nevel, az egész magyar társadalom érdeke, hogy az eljövő nemzedékek olvasók legyenek” – olvasható a cikkben. A szemléletváltás jegyében érdemes lenne változtatni a kötelező olvasmányok és a jelenkori irodalom arányán is, és természetesen nagyon sok múlik a tanárok motiváltságán.

Pálos Máté 2015. október 27-i írása alapján (<http://www.origo.hu/kultura/kotve-fuzve/20151023-kultura-magyar-irodalom-oktatas-kortars.html>)

5

Képregény-fesztivál a szegedi Somogyi-könyvtárban

A képregények múltjával és jelenével foglalkozó kiállítást rendeztek a szegedi Somogyi-könyvtárban, ahol a képregény-kiadók a könyvtár földszintjén és alagsorában mutatták be kínálatukat. A kiállításon előadások és játékprogramok is várták az érdeklődőket, továbbá alkotás közben figyelhették meg kedvenc képregény-rajzolójukat is.

(http://webradio.hu/hirek/kultura/kepregeny/fesztivalt-rendeznek_a_szegedi_somogyi_konyvtarban-2015-11-18)